

Tilbake til Hippokrates?

Sammendrag

Hippokrates kalles gjerne legekunstens far. Han er særlig kjent for den vekt han la på iakttagelse ved sykesengen, at han fordømte all spekulasjon og arbeidet for en streng legeetikk. Hans navn er knyttet til en stor skrifsamling, *Corpus Hippocraticum*, der den hippokratiske legeed og aforismene kanskje er mest kjent. Men ingen vet hvem Hippokrates egentlig var eller hvilke skrifter som eventuelt stammer fra hans hånd. Han tillegges i dag tanker han neppe har uttrykt, og tas til inntekt for de forskjelligeste oppfatninger. Hippokratisk medisin er – heldigvis! – foreldet og uaktuell, og man kan godt betvile om han er den vitenskapelige medisins egentlige grunnlegger. Når noen i dag ønsker seg «tilbake til Hippokrates», er det liten grunn til å bifalle.

Erlend Hem

erlend.hem@basalmed.uio.no
 Institutt for medisinske atferdsfag
 Universitetet i Oslo
 Postboks 1111 Blindern
 0317 Oslo

Hippokrates er den mest berømte av alle leger, men samtidig er han en legendarisk figur med uklar historisk dekning (fig 1) (1). Det er påfallende hvor lite vi egentlig vet om ham (2). Hippokrates sies å ha skilt medisinen fra filosofien og gjort den til en selvstendig vitenskap (3). Fascinasjonen ved skikkelsen er delvis knyttet til nettopp dette mysteriet: Hvordan kunne en så betydelig forandring gjennomføres i en sentral vitenskap uten at vi vet noe mer om opphavsmannen?

Gåten Hippokrates

Selv om Hippokrates nok var en historisk person «i en eller annen forstand», som Trond Berg Eriksen sier det (2), er han først og fremst en mytisk skikkelse. Han har samlet opp i seg drømmene om den fullkomne lege. Denne prosessen begynte svært tidlig. Allerede på 200-tallet f.Kr. skapte man den flittige

og høyst respekterte, men i alle fall delvis imaginære forfatteren Hippokrates (2). Idealiseringen av Hippokrates førte til legende-dannelser, og Galen (ca. 129–200 e.Kr.) fullførte forherligelsen (3).

Det er enighet om at de hippokratiske skrifterne er skrevet av flere forfattere og stammer fra forskjellig tid og sted. Alle er skrevet i jonisk dialekt, men formen er ulik, fra det fullt gjennomarbeidede til rene huskesedler eller notater. Det er en omfattende tekstsamling. Den svenske utgaven fra 1910 fyller nærmere 1 300 sider. Den første norske oversettelsen av hippokratiske skrifter kom, tankevekkende nok, først i 2000 (4). Ingen av skrifterne kan identifiseres sikkert som «ekte hippokratiske». I samlingen finnes ulike og delvis motstridende oppfatninger. For eksempel benyttes det i den berømte legeeden kritiske ordelag om kirurgiske inngrep, i motsetning til i andre av de hippokratiske skrifterne. På den annen side er det heller ikke noe som utelukker at Hippokrates kan være opphavsmann til en eller flere av tekstene i *Corpus Hippocraticum* (3). Det får vi aldri vite.

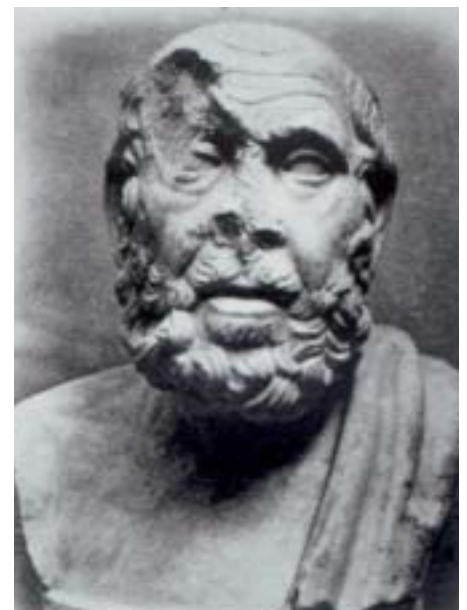
Det er påfallende i hvor mange sammenhenger Hippokrates trekkes frem. Homøopater og abortmotstandere er bare noen av de mange som finner sitt hos Hippokrates. En av grunnene til dette er nettopp at så lite egentlig er kjent om hans liv, hans oppfatninger og praksis. Slik selektiv bruk av Hippokrates har pågått til alle tider, og gjør at selv den mest tvilsomme praksis kan påberope seg Hippokrates (5, 6).

Avleggs

Den hippokratiske legeed innledes med ordene: «Jeg sverger ved legeguden Apollon, ved Asklepios, Hygieia, Panakeia og alle guder og gudinner...» (4, s. 47). Dette regnes som lite relevant i dag. Også det meste av medisinske råd og anskuelser som omtales i de hippokratiske skrifterne er foreldet eller uaktuelt. I legeeden heter det også at «Jeg skal ikke gi noe dødelig legemiddel til noen eller gi råd om noe slikt». Dette anses av noen som et argument i dagens debatt om eutanasi og legeassistert selvmord. Men i edens neste setning heter det: «På samme måte skal jeg heller ikke gi noen kvinne fosterfordrivende middel.» Det er altså ikke slik at eden har et universelt legeetisk innhold. Dette fremkommer også av andre utsagn i eden: «Jeg skal ikke operere, ikke engang dem som lider av stein, men overlate det til dem som utfører slike handlinger.»

Det ville jo være urimelig å tro at man krittikkløst kunne overta og bruke hippokratisk etikk i stadig nye generasjoner, ikke minst med tanke på den medisinsk-tekniske utvikling i kombinasjon med demografiske, sosiale og kulturelle forandringer. Hippokrates' etikk uttrykker ikke en tidløs legeetikk, men bør heller ses på som et fragment av et ideal som stadig må omprøves, kompletteres og korrigeres (7). Det er dagens legeetiske regler, slik de i vårt land er formulert i etiske regler for leger, som gir anvisning for vår tid (8).

Særlig etter at den moderne medisinen ble vitenskapeliggjort og teknifisert, har mange reist kravet om å «vende tilbake til Hippokrates». Man tenker seg at eldre medisin tok bedre vare på helheter og sammenhenger der hvor moderne reparasjonsmedisin bare ser isolert funksjonssvikt i enkelte ledd (2). Hippokratisk medisin var en primitiv medisin. Utøverne kunne i liten grad gripe inn i sykdomsforløpene. Stort sett kunne de bare vente, se og spekulere over prosessenes videre forløp. Den vellykkede hippokratiske lege var den gode prognostiker. Medikamenter ble vesentlig brukt til å fremskynde oppkast og avføring. Ønsket om å vende «tilbake til Hippokrates» hviler derfor på forutsetningen at naturen stort sett helbreder seg selv. De aller fleste pasienter som i dag får behandling i sykehus, ville aldri ha blitt behandlet av en hippokratisk lege, fordi han ville ha ansett

Figur 1 Romersk kopi av en gresk byste som ble funnet nær Ostia i 1940. Den antas å forestille Hippokrates (1)

dem som håpløse tilfeller (2). Berg Eriksen påpeker at Hippokrates ikke kan gi næring til den utbredte medisinske nostalgien om «alternativer til skolemedisinen», men viser heller hvor hjelpeløs og prøvende den første medisinen var da den staket ut kursen for medisinsens videre utvikling (2).

Allerede Hippokrates

«Sjelden kurere, ofte lindre, alltid trøste» er en av de mest kjente aforismer i medisinen. Sentensen anses som selve definisjonen på medisinsk virksomhet, og gjenfinnes blant annet i §1 i dagens etiske regler for leger: Legen skal helbrede, lindre og trøste (8). Det ville derfor passe godt hvis det var Hippokrates som var opphavsmannen. Mange tror at så er tilfelle, men frasen gjenfinnes ikke i de hippokratiske skriftene. Opprinnelsen er uklar, men den antas å stamme fra Frankrike på 1500-tallet eller tidligere (9).

Den danske legen Anker Aggebo (1894–1977) henvedt i en av sine aforismesamlinger at tanken er hippokratisk, og viste til utsagnet: «Formålet for den medicinske Kunst er enten fullstendig at fjerne den Syges Lidelser eller i det mindste at lindre disse» (10). Dette kan virke som en noe fri gjengivelse av *Om kunsten* fra de hippokratiske skrifterne der det heter: «jeg skal først avgrense hva jeg mener er legekunst: det å fri de syke fullstendig fra lidelse, å svekke sykdommens voldsomhet og ikke forsøke å hjelpe dem som er helt overmannet av sykdommene, siden man vet at legekunsten ikke er i stand til dette» (4, s. 158). Det blir jo ikke helt det samme, og Aggebo fjernet henvisningen til at dette er hippokratisk i en senere utgave av boken (11).

Gang på gang betoner de hippokratiske skriftene at legen må unngå å gi seg i kast med de umulige tilfellene. En slik holdning vil i dag kunne oppfattes som kynisk, men bakgrunnen var en rotfestet oppfatning om at menneskene måtte holde seg innen sine grenser. Man måtte ikke henfalle til hybris (12). De tidligste greske legene la stor vekt på hvilke pasienttyper de ville behandle og hvilke de ikke ville befatte seg med. Der hvor behandlingen var uten utsikter, snudde de ganske enkelt ryggen til og gikk sin vei (2). En av grunnene til dette var frykten for å få dårlig rykte. Man ville unngå å forbindes med en sikker fiasko. Det er derfor ikke usannsynlig at tanken «Sjelden kurere, ofte lindre, alltid trøste» ville være Hippokrates fremmed (13).

Hippokrates er kjent for det etiske prinsippet «primum non nocere» – fremfor alt ikke skade. Mange tror at dette står i legeden, men faktisk fremkommer heller ikke denne tesen i de hippokratiske skriftene. En ting er at dette er et latinsk uttrykk, mens Hippokrates var greker. Hippokrates ble tidlig oversatt til latin, og det er disse oversettelsene som ble virksomme gjennom vestlig middelalder og formet det medisinske vokabularet (2, 14). Hovedpoenget er at uttrykket er en sammenfatning av et utsagn fra *Første*

bok om epidemiene: «Når det gjelder sykdommene, skal man legge vekt på to ting: å hjelpe eller i det minste ikke å skade» (4, s. 75), som er noe annet enn det etiske prinsippet «primum non nocere» (7).

Tilbake til Hippokrates?

Hva Hippokrates egentlig stod for, skjuler seg i historiens mørke. Det har for så vidt liten betydning. Hippokrates kan gjerne stå som representant for den store skriftsamling som bærer hans navn. Hippokratisk medisin er uansett foreldet. Mer problematisk er det at de hippokratiske tekstene kan tas til inntekt for høyst forskjellige meninger, endog de mest tvilsomme. Hippokrates stod, som alle andre, på skuldrene til sine forgjengere. Den som kanskje med størst rett kan kalles legevitenenskapens sanne far er Alkmaion fra Kroton (ca. 500 f.Kr.) (15). Han var den første som gav seg i kast med medisinsk forskning for alvor, og ved å iakttatte naturen drog han vitenskapelige slutninger om menneskekroppens anatomi og fysiologi. Han var også den første greske lege som beskrev sin livserfaring.

Bør så Hippokrates spille noen rolle i moderne medisin i det hele tatt? Først og fremst er han selvsagt et historisk fenomen, og her var hans innsats nyskapende. Medisinsens ønske om å ha «røtter» er også forståelig (16). Hans aktualitet er knyttet til rasjonell medisin og noen etiske idealer. Enkelte ideer vil for alltid representere en gullstandard, som det å se det hele menneske og ikke kun det syke organ. Men når noen i dag kommer trekkende med Hippokrates bør vi lytte oppmerksomt og kritisk. Er dette virkelig hippokratisk – og i så fall: Spiller det noen rolle?

Litteratur

1. Lyons AS, Petrucelli RJ. *Medicine: an illustrated history*. Oslo: Gyldendal, 1987: 210.
2. Eriksen TB. *Hippokrates. Om legekunsten*. Oslo: De norske bokklubbene, 2000: VII-XXXVI.
3. Sjöstrand L. Så blev Hippokrates medicinens fader. *Läkartidningen* 2001; 98: 35–8.
4. Hippokrates. *Om legekunsten*. Oversatt fra gammelgresk av Eirik Welø. Bokklubbens kulturbibliotek. Oslo: De norske bokklubbene, 2000.
5. Graham D. Revisiting Hippocrates: does an oath really matter? *JAMA* 2000; 284: 2841–2.
6. van der Eijk PJ. Hippocrates: the protean father of medicine. *Lancet* 2002; 359: 2285.
7. Hermerén G. Håller Hippokrates' etik? Nej, den måste omprövas. *Läkartidningen* 1998; 95: 1308–14.
8. Etiske regler for leger. www.legeforeningen.no/index.db?id=485 (3.10.2003).
9. Strauss MB, red. *Familiar medical quotations*. Boston: Little, Brown, 1968: 410.
10. Aggebo A, red. *Aforismer om læger og lægekunst: fra oldtid til nutid*. København: Levin & Munksgaard, 1934: 19, 48.
11. Aggebo A, red. *Allerede Hippokrates: aforismer og anekdoter om læger, lægekunst og lægeetik*. Århus: Grevas forlag, 1971: 40.
12. Sjöstrand L. Hippokrates' etik ger vägledning än idag. *Läkartidningen* 1998; 95: 1303–6.
13. Nachmanson E. *Hippokrates och hans tid*. Stockholm: Hugo Geber, 1921: 135–7.
14. Reichborn-Kjennerud I, Vandvik E. *Latin for medisinarar*. 2. utg. Oslo: Samlaget, 1958.
15. Gotfredsen E. *Medicinens historie*. 3. utg. København: Nyt Nordisk Forlag, 1973: 52.
16. Eriksen TB. Er medisinen historieløs? *Tidsskr Nor Lægeforen* 1989; 109: 3587–90.